

Дарморіз Оксана Володимирівна,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0000-0003-2455-9573
oksana.darmoriz@lnu.edu.ua*

УКРАЇНСЬКІ РУХИ ОПОРУ ЯК СКЛАДОВА НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ: НА МАТЕРІАЛАХ ВИСТАВКИ «НЕБАЧЕНА СИЛА»

У статті досліджено українські рухи опору часу актуальної російсько-української війни від 2014 року дотепер і їхнє значення для формування української національної ідентичності. Велике значення в національній ідентифікації належить спільним історичним міфам, які об'єднують людей і згуртовують спільноту. Усі важливі історичні події та феномени в національній історії міфологізуються та стають основою для розуміння спільного минулого та сьогодення, визначають головні моменти колективної пам'яті. Протистояння воєнній агресії та виявлення власної національної позиції на тимчасово окупованих територіях є дуже небезпечним, загрожує переслідуванням, ув'язненням чи навіть смертю, а тому зазвичай розглядається в контексті категорії героїчного та перетворюється на героїчний міф. Осмислення концептів, які стосуються кризових ситуацій у людському житті, особливо в часи війни потребують осмислення, проте їх раціоналізація є досить складною та травматичною. Саме тому людина і соціальна група обирають альтернативні шляхи для їх сприйняття. Зокрема, це може бути символізація через міф чи мистецтво. Аналіз мистецької рефлексії опору на тимчасово окупованих територіях (на матеріалах виставки «Небачена сила») дозволяє побачити нові міфологічні конструкти та їх засвоєння або несприйняття іншими. Нові українські герої, які діють/діяли в окупації, здебільшого безіменні, постають через свої подвиги, що також надає їм ареолу таємничості, сприяє міфологізації. Вони протиставляються не тільки ворогам, але й профанному життю звичайної людини. Перебільшення сили, сміливості, хитрості й інших якостей учасників опору возвеличує їх над звичайними людьми, ідеалізує, робить недосяжними та важливими. Ці нові міфи потребує спільнота ще й тому, що попередня історія українців у багатьох аспектах постає як дискусійна, яка більше ставить нерозв'язаних питань, ніж має об'єднавчих моментів. Натомість сучасна боротьба проти спільного ворога та її переведення в емоційну ірраціональну сферу міфу є саме тим чинником, який інтегрує людей у спільноту, формує нову політичну націю, визначає ознаки національної ідентичності.

Ключові слова: міф, українські рухи опору, соціальна міфологія, національна ідентичність, героїчний міф, мистецтво.

Darmoriz Oksana,
*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Culture
Ivan Franko National University of Lviv
orcid.org/0000-0003-2455-9573
oksana.darmoriz@lnu.edu.ua*

UKRAINIAN RESISTANCE MOVEMENTS AS PART OF A NEW SOCIAL MYTHOLOGY: BASED ON THE MATERIALS OF THE EXHIBITION “UNSEEN FORCE”

The article analyses the role of Ukrainian resistance movements in the context of the ongoing Russian-Ukrainian conflict, from its inception in 2014 to the present day, and their impact on the formation of Ukrainian national identity. Common historical myths that unite people and unite the community are of great importance in the process of national identification. All important historical events and phenomena in national history are mythologized and become the basis for understanding the common past and present, as well as define the main points of collective memory. All significant historical events and phenomena in national history are mythologized and become the foundation for understanding

the collective past and present, as well as defining the primary elements of collective memory. Those who oppose military aggression and express their national position in territories that are temporarily occupied face significant risks, including persecution, imprisonment, and even death. As a result, such actions are often viewed within the context of heroic actions and become part of a heroic narrative. The comprehension of the concepts related to crisis situations in human life, especially in times of war, requires a certain level of understanding. However, the rationalization of these concepts is known to be quite complex and traumatic. That is why people and social groups choose alternative ways to understand them. In particular, it can be symbolized through myth or art. An analysis of the artistic reflection of resistance in temporarily occupied territories (based on the materials of the exhibition “Unseen Power”) allows us to identify new mythological constructs and their acceptance or rejection by others. The new Ukrainian heroes who are acting/ have acted during the occupation are mostly nameless, appearing through their actions, which also gives them an air of mystery and contributes to their mythologization. They are opposed not only to the enemy, but also to the profane life of an ordinary person. Exaggerating the strength, courage, cunning, and other qualities of resistance members, elevating them above ordinary people, idealizing them, making them impossible to achieve and important. The community needs these new myths because the previous history of Ukrainians in many ways appears as a controversial one, raising more unresolved issues than unifying moments. Instead, the modern movement against a common enemy and its transformation into the emotional and irrational sphere of myth is precisely the factor that integrates people into a community, forms a new political nation, and defines the features of national identity.

Key words: myth, Ukrainian resistance movements, social mythology, national identity, heroic myth, art.

Вступ. Опис проблеми. У сучасному світі спільноти послуговуються величезною кількістю соціальних міфів як схематизованих спрощених колективних уявлень про спільноту, людину, навколишнє середовище. Ці уявлення працюють у сфері емоцій і чуттєвого досвіду, мають ірраціональну природу, а також визначають місце людини в соціумі, формують її цінності та впливають на індивідуальну та суспільну поведінку. Попри максимальну раціоналізацію людського життя, яка зумовлена розвитком науки та появою технологічних досягнень, людство продовжує жити в полоні міфів і керуватися ними. Нині українське суспільство перебуває у стані руйнування частини соціальних міфів, які були наслідком колоніального минулого та неокolonіальних впливів. І щоб заповнити порожню нішу в картині світу, яка формується здебільшого міфологічними конструктами, необхідно вкладати в неї уявлення, які відповідають новим знанням про історію та сьогодення. Тобто ми так чи інакше будемо нову соціальну міфологію, відбувається це різними шляхами, один з яких – створити пам’ять про сьогодення, неофіційну, ґрунтовану на сучасній політичній кон’юнктурі, і навіть не історичну, ґрунтовану на хронології подій, а власне засновану на емоційному сприйнятті подій цієї війни. Водночас важливо також розуміти механізми та способи побудови цієї нової картини світу, нової міфології та пов’язаної з ними нової ідентичності.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковому дискурсі навколо означеної проблематики

варто виокремити кілька векторів досліджень. По-перше, це дослідження, які стосуються проблем соціальної міфології. Зокрема, це праці Ж. Сореля, М. Еліаде, Е. Касирера, Р. Барта, Ю. Шайгородського, В. Артюха, Д. Судина, Д. Усова й інших.

По-друге, варто говорити про вивчення окремих складових частин (конструкти, міфологеми тощо) у руслі аналізу деконструкції колоніальних впливів на українську спільноту. Тут варто згадати праці М. Рябчука, В. Брехуненка, В. Гриневича, Л. Зашкільняка. Також це зацікавлення науковців проблемою міфологізації сучасної війни, серед них – Т. Снайдер, П. Померанцев, Г. Почепцов, К. Кузіна, О. Сморгевська.

Мистецтво – також спосіб емоційного осмислення реальності (сучасної, минулої чи навіть уявної майбутньої), тому теж може бути механізмом конструювання міфології та культурної пам’яті. І роль мистецтва в цьому процесі дуже важлива. Водночас цим питанням натепер цікавиться вкрай обмежене коло дослідників. Це здебільшого науковці, які об’єднані навколо платформи культури пам’яті «Минуле/Майбутнє/Мистецтво», як-от П. Байцим, Л. Герман, О. Довгополова, К. Малих, Ю. Манукян, К. Філюк, Б. Філоненко й інші. Їхні тексти стосуються або термінологічного опрацювання окремих тем, або аналізу конкретних кейсів (виставок). Уважаю, що такий підхід нині може бути досить ефективним, бо дозволяє екстраполювати конкретні дані на загальну ситуацію. До того ж об’єктивний цілісний аналіз ситуації, яка перебуває в активній фазі стадії

становлення, є практично неможливим через її незавершеність.

Мета статті – виокремити аспекти проблеми конструювання нової соціальної міфології в Україні як способу формування нової колективної картини світу та національної ідентичності мистецькими та виставковими засобами на матеріалах виставки «Небачена сила», присвяченої опору українців у російській окупації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кожна людина, як і соціальна група (зокрема, національна), для розуміння себе та свого місця в соціумі та природі вибудовує власну картину світу. Частиною цієї картини світу є міфологічні уявлення, що є наслідком ірраціонального й емоційного пізнання. Ці уявлення формують нову (іноді – фантастичну, іноді – спрощену) реальність, яка сприймається як життєва дійсність і не підлягає критичному осмисленню. Таких реальностей у сучасної людини може бути кілька, міфологіка дозволяє їм співіснувати без жодних суперечностей чи когнітивного дисонансу. Відбувається своєрідне моделювання світу, коли міф виступає довершеною моделлю Всесвіту, а будь-яке порушення міфологічних приписів чи норм може знищити існуючу гармонію. Водночас це не означає, що міфологічні уявлення не мають зв'язку з дійсністю, навпаки, дійсність здебільшого і є основою для побудови цих уявлень, оскільки саме її потрібно пояснити. Картина світу великої частини українського соціуму формувалася під довготривалими колоніальними та неокolonіальними впливами, закарбовуючись, серед іншого, і через міфологеми та ритуали. Після воєнної агресії РФ на українській території з 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., ці наративи, міфологеми та ритуали почали різко дисонувати з реальністю. Для пояснення світу та того, що відбувається з людиною, вона потребує нової соціальної міфології. Зважаючи на те, що і міфологічне мислення і мистецтво оперують образами, мистецьке осягнення світу стає дуже важливим чинником у формуванні міфологічних розповідей і міфологем.

Міфологічна думка сконцентрована насамперед на метафізичних проблемах, як-от життя та смерть, доля тощо, які є особливо актуалізованими в часі війни. Осмислення їх засобами мистецтва полегшує пошук відповідей на ці

запитання, особливо якщо вони є болючими та викликають емоційний відгук у людини та спільноти. Мистецтво, як і міфологіка, довільно використовує категорії часу, простору, кількості, якості, причинно-наслідкового зв'язку. Так, простір і час за потреби стискаються, розтягуються чи зовсім усуваються, але предметність світу водночас залишається непорушною. Також у цьому процесі важливе місце може належати новому підходу до музейних практик (так звана «нова музеологія»), який з'являється наприкінці 1980-х рр. Він спрямований на активне включення глядача в комунікацію з кураторами та музейним простором. «Наголос у музейній експозиції робиться на емоційне втягування глядача. Для цього використовуються інструменти включення тілесного досвіду: від використання спеціфіки приміщень (контраст світла і темряви, вузькі проходи, нахил підлоги тощо) до активізації відчуттів, які традиційно не задіювались у музеї – наприклад, робота із запахами та звуками. Це дає можливість подолати раціональні фрейми: так, запах діє швидко й ірраціонально, діє на ділянки мозку, які відповідають за емоції та формують пам'ять. Експозиції стають місцем імерсивних практик (екскурсії-перформанси, променад-спектаклі тощо), безпосереднього втягування глядача у проектування музейної події» (Довгополова, 2024).

Виставка «Небачена сила» (кураторки Ольга Муха і Тетяна Філевська, організатор ГО «УАК-Львів») (УАК-Львів, 2024), яка є предметом дослідження, присвячена українському опору російській окупації на тимчасово окупованих територіях. Вона розповідає про громадський рух «Жовта стрічка», який виник у квітні 2022 р. в Херсоні, жіночий рух «Зла Мавка», організований у 2023 р. в Мелітополі, окремі ініціативи у Криму тощо. Серед представлених робіт: відео «Ukrainer» із проекту «Деокупація», картонні карикатурні фігури «російських визволителів» Сергія Захарова, що стояли на вулицях Донецька у 2014 р., меми Максима Паленка, відеоісторії про поранені об'єкти культури у Тростянці й Охтирці, зафільмовані Музейним кризовим центром у рамках проекту «Поранена культура», лабіринт «Роблю вигляд» із плакатами кримського художника Антіка Данова, що передає шизофренічність реальності окупації, яка може варіюватися залежно від того,

з ким розмовляєш і в якому місці, твори Марії Куліковської, Алевтини Кахідзе, Лії Достлєвої, Юлії По, Еміне Зіятдінової, Юлії Данилевської.

Для міфологічної свідомості сприйняття навколишнього світу відбувається через накладання антропометричних характеристик на навколишнє середовище. Людина все вимірює власними мірками, порівнює із власним тілом, буттям, існуванням, світ у міфі не є винятком. Сучасний міф також антропоцентрує Всесвіт: людина наближається до міфу, включається в нього, стає його частиною, приміряє на себе ролі, які їй пропонує міф і які актуалізують її нереалізовані бажання. Водночас вона й надалі залишається «мірою всіх речей». Виставка «Небачена сила» розповідає персональні героїчні історії звичайних людей, що дозволяє будь-якому глядачу «приміряти» цю історію на себе, відчутти себе частиною цього опору. «Перша інсталяція, яка її відкриває, – це постаті, – зазначила Ольга Муха, якій і належить ідея інсталяції. – Ці силуети ми зробили водночас і персоналізованими, і не персоналізованими. Кожен із них має свого прототипа, і це публічні історії, але непублічні люди. Це пересічні українці, які опинилися в непересічних обставинах і ухвалили своє рішення: хтось урятував багато тварин, це літні люди, які через надлюдські зусилля виходять самотужки з окупації, це хтось, хто віддає всі свої заощадження, щоб підтримати українські збройні сили, це ті, хто ризикують собою і на тимчасово окупованих територіях теж допомагають ЗСУ і нагадують, що ми тут на окупованих територіях – Україна» (Муха, Дарморіз, 2024). Прикметно, що ці постаті для виставки створено дзеркальними, так глядач у впізнаваному образі (бо це дуже відомі завдяки ЗМІ історії) бачить себе.

Іншим важливим аспектом міфологічного мислення є використання бінарних опозицій, а саме впровадження відношень двох протилежних елементів, які мають загальні характеристики і належать до одного класу. К. Леві-Строс зазначав, що міфологічне мислення виходить із ряду опозицій і спрямовується на їхнє поступове «осереднення» (зближення) (Леві-Строс, 2000, с. 237–238). Сучасна українська культура ввібрала значну кількість протиставлень, як бінарних, так і континуумних. Водночас у різні періоди історичного розвитку окремої спільноти актуалізуються ті опозиційні структури,

які відповідають колективним очікуванням і співвідносяться з логікою подій і наявної соціокультурної ситуації. Саме вони і стають підґрунтям міфологічної картини світу.

Найзначнішим чинником формування сучасної української міфологічної картини світу є воєнна агресія з боку РФ, яка, попри все, ще й стимулювала процеси творення української нації як політичної. Ці події сприяють утвердженню й активізації протиставлень *свій – чужий, хаос – космос, війна – мир, смерть – життя, свобода – несвобода*. Окрім того, актуальними залишаються опозиції, характерні і для мирного часу: *чоловіче – жіноче, старий – молодий, дитина – дорослий, краса – потворність, щастя – нещастя, успіх – невдача, сучасність – історія (пам'ять), минуле – майбутнє, множинне – одиничне*. Виставкова експозиція представляє історії з окупованих територій і актуалізує всі перелічені опозиції в цих розповідях. Також відбувається «осереднення» досвідів: глядачі, які не мають досвіду окупації, можуть його деяким чином осягнути, зіставити із своїм, абсолютно протилежним. Динаміка виставки побудована таким чином, що постійно звертається до відвідувача через драматичні моменти, які показують силу окремої людини, силу групи, силу спільноти і мають наділити силою того, хто побував на виставці.

Міфологіка, яка структурує та формує міфологічне мислення, визначає спосіб міфологічного світорозуміння та світосприйняття, постає в міфологічній картині світу у вигляді міфологічних уявлень, розповідей і дій, за допомогою специфічних мисленневих конструктів. Можна виокремити основні елементи, які формують картину світу людини, серед них просторовий (стосується формування особистого простору через порівняння з Іншим та Чужим), часовий (відповідає за членування часу, у міфі представлений через *минуле – майбутнє* та *щасливе – нещасливе*), предметний (структурує сферу окультуреного людиною «свого» світу), духовний (лежить у площині метафізики й аксіології). Усі ці складники стають важливими елементами й виставкового простору, у якому використовуються VR-технології, поетичні інсталяції, відеоісторії, живопис, артефакти щодо життя в окупації чи полону, щоденники.

Так, у просторовому вимірі іншим стає, з одного боку, ворог, з іншого – той «незнаний»,

що залишився на окупованій території і про якого ми маємо не досить інформації. Зокрема, на особливу увагу тут заслуговує інсталяція з 5 кліток, які символізують 5 окупованих територій. Усередині клітки розміщено планшет з інформацією про те, що відбувається в конкретній області під окупацією. Зовні клітки – жовта стрічка з написом «Вибір», що символізує свободу, яка можлива лише за межами окупації. Також важливими елементами співучасті є стіна солідарності «Залиш свою підтримку опору» та лабіринт, який експериментує із простором (оскільки побудований із використанням чорного кольору, який ніби імітує суцільну темряву, підсвіченими є лише поодинокі написи на чорному тлі) і часом (написи російською мовою розмивають межу між теперішнім і майбутнім, явним і уявним, бо ними автор імітує нормальне життя в ненормальних умовах).

Предметний вимір водночас дуже особистісний і груповий/суспільний, який засвідчує зв'язок із минулим, виявляє проукраїнську позицію та потребу возз'єднання з нацією територіально та духовно. Його ми бачимо через прапори, вивезені з окупації чи відтворені за образами тих, які використовувалися на різноманітних мітингах проти окупаційного режиму, домашні фото та відео з доокупаційного життя та життя в окупації, вишиті сорочки, щит Романа Ратушного, відтворені листки щоденників тощо.

Духовний вимір відсилає до загальнолюдських цінностей, як-от свобода, безпека, права людини (які постійно порушуються в окупації), дім (який часом може ще існувати фізично, але бути втраченим), родина тощо.

Водночас міфологічна свідомість послугує так званим міфологічним часом, який вона наповнює змістом і подіями, важливими для міфу. Він підпорядковує собі соціальне буття і відсилає людину до так званої священної історії групи/нації/держави, їхнього «золотого віку». Цей період стосується спільного минулого і відтворюється колективною пам'яттю. Оскільки українська нація перебуває в активній фазі становлення, то можна стверджувати, що українці переживають цей міфологічний першочас (або його актуалізацію) саме зараз. Це добре розуміють творці виставки: «Ці нові образи можуть стати фундаментом для нової

ідентичності, бо ми себе віднаходимо. Ідентичності, яка вибудовується. Ми віднаходимо старі нові імена із класичної літератури, нові імена сучасної літератури. Нам пощастило жити в часі, коли забуття неможливе» (Муха, Дарморізі, 2024).

Залучення глядача до пізнання іншого, незнаного для нього світу, але який необхідно включити у власний досвід, бо він є частиною колективної реальності нації, добре демонструє семіотична концепція інтертекстуальності Р. Барта (Barthes, 2002, р. 18–20). Він виокремлює 5 типів кодів: герменевтичний, семічний, символічний, проайретичний і культурний, які становлять сітку, проходячи через яку, інформація стає текстом.

Герменевтичний код застосовується для виділення одиниць, які дозволяють сконцентрувати, загадати, сформулювати, ретардувати та розгадати загадку. У виставці ці одиниці вже виділені та включені в контекст, проте, щоби побудувати історію, глядач має з ними активно провзаємодіяти.

Семічний відповідає за виділення смислових неподільних одиниць (сем), зберігаючи за ними право на мінливість і хаотичність. Виставка має логіку побудови, водночас реципієнт має можливість сприймати її частинами та будувати свою історію, оскільки в єдине тло виставкового простору включені окремі автономні теми: «Історія та роль ненасильницького опору»; «Руки «Жовта стрічка» та «Зла Мавка»»; «Щоденники з окупації»; «Жіноче обличчя спротиву»; «Меми Перемоги», «Деокупація», «Сила музейного нетворкінгу» (інтерактивна секція із VR), «Лабіринт», «Щит Майдану», «Поміж сирен», кампанії підтримки і солідарності за участі різних авторів і партнерів.

За допомогою символічного коду глядач виявляє полівалентні смисли, що забезпечує можливість різних підходів до прочитання тексту. Зокрема, вишиті рушники та сорочки із проєкту «Двічі врятовані» Олени Маляренко та Яни Голубятникової є водночас символом української культури, бо експонувалися до окупації на виставці народної творчості у Станіславській бібліотеці на Херсонщині, та символом незламності (під час окупації в цій бібліотеці росіяни зробили катівню для місцевих мешканців, а після визволення – на експозиційних сорочках виявили сліди крові, що свідчить

про те, що ними витирали кров допитуваних). Або ж лабіринт, спільне творіння кураторки виставки Ольги Мухи та кримського митця Антика Данова постає водночас символом втрати ідентичності, а також символізує ціну виживання в постійній небезпеці, коли необхідно представляти кимось іншим, приховувати свої справжні погляди та цінності.

Проайрестичний формує послідовність, яка розгортається в ритмі номінації, яка відшукуює себе сама і сама себе закарбовує, опираючись не стільки на логічне, скільки на емпіричне підґрунтя. Ця послідовність уже закладена кураторами, проте є відкритою для сприйняття та формується, залежно від досвіду відвідувача. Скажімо, інсталяція «Кримський пляж» Юлії По та Лії Достлевої зібрана з камінців із кримських пляжів, які люди привезли зі своїх подорожей у Крим. Ці камінці нагадують про щось особисте – про власні дні, власні історії, пов'язані з півостровом. Біля інсталяції було розміщено м'які крісла-мішки, тож глядачі могли відпочити на них і згадати (або уявити) власні подорожі до Криму, тобто навмисно створене місце для рефлексії.

Культурні коди варто розуміти як цитаті – вилучення з якоїсь сфери знання (фізичного, фізіологічного, медичного, психологічного, історичного тощо) чи людської мудрості. Щодо виставки йдеться як про відсилку до універсальних знань, моральних дилем і виборів, так і про національну культурну специфіку: «Хотілося розповісти про рухи ненасильницького спротиву через особливі образи. Злі Мавки – це образ сили, коли сексуальність не є вразливістю жінки, а перетворюється на зброю. Це ризикові речі, але вони показують силу. Цей образ мавки – це наратив жіночої сили, такий дуже небезпечний міфологічний образ» (Муха, Дарморіз, 2024). Упровадження таких образів, з одного боку, реактуалізує їх у міфологічній традиції як давно забуті, а з іншого – доповнює новими смислами.

Міфологічна реальність сьогодення пов'язана передусім з існуванням героїчного міфу. Культурний герой – це саме той взірць, який людина хоче наслідувати у своєму житті, це може бути будь-хто, поведінку кого можна представити як ідеалізований тип чи від якого очікують благ для спільноти та себе особисто. Т. Карлайл одним із перших описував героїв

соціального міфу як таких, яким поклоняються в суспільстві. Розвинене поклоніння героям він уважав запорукою стабільності суспільного та політичного устрою (Carlyle's, 1906).

Герой у міфі постає як той, хто здатний на подвиг, надзвичайне надзусилля, яке не до снаги звичайній людині. Він не лише протистоїть ворогам своїм чи суспільним, але й протиставляється профанному життю інших людей. Міфологізований образ героя витісняє в суспільній свідомості реальний прототип, змушує спільноту прийняти (а іноді й самому створити) ідеалізований образ. Ми відкидаємо людські, «гріховні» якості героя і бачимо в ньому щось більше, ніж насправді, те, що возвеличує його над усіма іншими людьми. Дж. Кемпбел характеризував героїв, чоловіків чи жінок, кому пощастило пробитися крізь особисті та місцеві історичні обмеження до загальночинних, нормально людських форм. «Герой помирає як сучасна людина, але народжується заново як людина вічна – довершена, універсальна людина без особливостей» (Кемпбел, 1999, с. 22).

«Небачена сила» розповідає про українських героїв сучасної війни, коли героїзм може бути вимушеним, але необхідним. Водночас більше уваги приділено не розповідям про героя як такого (бо героїчний міф здебільшого будується навколо біографії героя), а про його подвиги. Іноді герої постають під псевдонімами або й зовсім безіменні, особливо коли йдеться про людей, які досі перебувають в окупації і для яких викриття є смертельно небезпечним. «Нам потрібні нові герої <...> Проте це історія про героїв без імен, бо про декого ми навіть не дізнаємося ніколи. І тому ці силуети – вони дзеркальні: коли ти наближаєшся до них, бачиш своє відображення, ти розумієш, що ти частина цієї сили, яка наснажує. Чим би ти не займався», – зазначає Ольга Муха (Муха, Дарморіз, 2024). Подвиги цих людей скеровані на благо спільноти і дають можливість сформувати цю спільноту. Такий формат побудови соціального міфу характерний для міфології Стародавнього Риму періоду Республіки, коли неважливо: чи будуть пам'ятати тебе, чи будуть пам'ятати твій подвиг, важливою є лише ідея спільноти та рідної землі.

Історії про героїв та їхні подвиги лягають в основу колективної пам'яті, яку становлять

не лише історичні події та їх тлумачення історичною наукою, але й «живі» спогади, які є результатом життєвого досвіду. За допомогою сучасного мистецтва та виставкових проєктів про сьогодні ми фіксуємо, а в деяких випадках і формуємо ці життєві спогади, так звану «живу» (усну) історію. Б. Шацька аналізує існування міфів у колективній пам'яті: «Міф стосується одиничної події. Він опертий на вірі, його істинність не підлягає верифікації. Міф творить суспільну сув'язь. Він радше інформує про те, якими є сучасні тривоги і стан духу, ніж про те, яким було минуле» (Шацька, 2011, с. 100). Також вона відзначає здатність колективної пам'яті творити сакральні взірці та позачасові типи – історичні герої в народній пам'яті позбавляються своєї індивідуальності, стають взірцем, персоніфікацією визначеної цінності. Теж саме стосується і подій, які в колективній пам'яті також стають зразками для вчинків і поведінки, важливими для існування групи, символами вагомими для неї вартостей.

Підхід, який лежить в основі виставки – персональні історії: такими є жіночі мистецькі рефлексії із секції «Ломикамінь 2.0» (під кураторством Тетяни Філевської), документальні історії від проєкту “Ukrainer” із серії «Деокупація», розповіді жінок з різних українських міст, що перебувають тепер у російській окупації (Щоденники мавок з окупації) тощо. Ці персональні історії, персональні стосунки мають також оприятити людей, які через окупацію стають для решти українського суспільства – невидимими, а тому часто маркуються як зрадники. Так часто здебільшого і працює міфологічна свідомість – усе невідоме є незаниманими, а тому страшним, і маркується негативними характеристиками. Виведення невідомого на світло, пізнання його, дозволяє долучити до «свого» світу, увести у спільноту. З іншого боку, персональні історії людей, які втратили дім, безпеку, здоров'я, рідних, але зберегли гідність і мають сміливість протистояти злу, роблять їх зрозумілими для глядача (бо ці небезпеки залишаються актуальними і для інших), дозволяють пережити яскраві емоції та героїзувати їхні вчинки.

Ще один аспект, який вкладають організатори виставки, – звернення до тих, кому вдалося виїхати з окупованих територій; це по суті конструювання локальної міфологічної історії, яка попередньо в багатьох аспектах формувалась через колоніальні наративи, а тепер є втраченою і невідновлюваною. Людина потребує зв'язку з «малою батьківщиною» через емоційні образи та спогади. Більшість попередніх спогадів, зокрема в людей середнього віку та літніх, базувалась на радянському періоді, проте через російську агресію від них усвідомлено чи неусвідомлено дистанціюються. Повернення людині її емоційної прив'язки до рідної землі, занурення в щасливе і нещасливе минуле, усвідомлення ваги втраченого, але й водночас побудова нових зв'язків і смислів дає можливість набути цю батьківщину заново.

Висновки. Міфологічна картина світу як важливий елемент колективної свідомості в українців формувалась довгий час під впливом російських колоніальних наративів. З початком війни та російської агресії вона була частково зруйнованою і потребує реконструкції. Зважаючи на те, що вона є наслідком емоційного осягнення світу та конструюється через образи, одним зі шляхів побудови нової міфології є мистецтво.

Виставка «Небачена сила», присвячена рухам опору на тимчасово окупованих територіях, за допомогою мистецьких образів і принципів нової музеології пропонує глядачам долучити до своєї картини світу знання про окуповані території та громадянський подвиг на цих територіях. Відбувається це через персоніфікацію невідомого (незананого досі) досвіду, наділення його елементами героїчного. Особистісний вимір історій, хоч часто і безіменний, проте дозволяє «олюднити» простір, долучити до «свого» світу, сприйняти його з емпатією. Актуалізуються проблеми людей на окупованих територіях через бінарні опозиції, які є спільними для всіх, кого зачепила війна. Представлені міфологеми, герої та їхні подвиги, об'єднання навколо спільного ворога, протистояння йому сприяють також формуванню національної ідентичності, яка перебуває у стадії активного становлення та колективних спогадів про війну.

Список використаних джерел:

- Довгополова, О. (2024). Нова музеологія. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/>.
Кемпбел, Дж. (1999). Герой із тисячею облич. Київ: Видавничий дім «Альтернативи». 392 с.

- Леві-Строс, К. (2000). Первісне мислення. Київ: Український центр духовної культури. 324 с.
- Муха, О., Дарморіз, О. (2024). Небачена сила. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FIjGOCxvGew>.
- УАК-Львів (2024). Небачена сила. URL: <http://unseen-force.com/uk/>.
- Шацька, Б. (2011). Минуле – пам'ять – міт, Чернівці: Книги – ХХ. 248 с.
- Barthes, R. (2002). *S/Z: An Essay*. Blackwell Publishing Ltd. 271 p.
- Carlyle's, T. (1906). On heroes, hero-worship, and the heroic in history. New York, London, Longmans, Green, and Co. URL: <https://archive.org/details/thomascarlyleson00carl/page/n5/mode/2up>.

References:

- Dovhopolova, O. (2024). Nova muzeolohiia [New museology]. Retrieved from: <https://pastfutureart.org/glossary/> [in Ukrainian].
- Kempbel, Dz. (1999). Heroi iz tysiacheiu oblych. [The Hero with a Thousand Faces] Kyiv: Vydavnychiy dim "Alternatyvy" [in Ukrainian].
- Levi-Stross, K. (2000). Pervisne myslennia [The Savage Mind]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
- Mukha, O., Darmoriz, O. (2024). Nebachena syla [Unseen force]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=FIjGOCxvGew> [in Ukrainian].
- UAC-Lviv (2024). Nebachena syla [Unseen force]. Retrieved from: <http://unseen-force.com/uk/> [in Ukrainian].
- Shatska, B. (2011). Mynule – pamiat – mit [Past – memory – myth]. Chernivtsi: Knyhy – ХХ [in Ukrainian].
- Barthes, R. (2002). *S/Z: An Essay*. Blackwell Publishing Ltd. 271 p. [in English].
- Carlyle's, T. (1906). On heroes, hero-worship, and the heroic in history. New York, London, Longmans, Green, and Co. Retrieved from: <https://archive.org/details/thomascarlyleson00carl/page/n5/mode/2up> [in English].